

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

De Cultu feminarum.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

Maximè autem delinquere, quæ cutem medicaminibus unguunt, genas rubore maculant, oculos fulgine collinunt, reprehendentes artificem Deum quum emendant. V.

Eas etiam quæ croco, vti Germanæ & Gallæ, capillum vertunt, male sibi flammeo capite auspicantes, & cerebro perniciem reseruantes. VI.

Nec minus illas, quæ nescio quas enormitates sutilium atque textilium capillamentorum alieni capitis, nunc in galeri modum vertici adfigunt, nunc collyridas quasdam cervicibus astruunt. VII.

Magis adhuc, proprias forma præstigijs in viris improbari, vti fœminis placeant. VIII.

Quinero & circa vestitum curandam esse impedimentorum amputationem; & si quas diuitiarum natalium vel dignitatum ratio compellat pompaticas progredi, sic agant quasi nõ utantur; non secus atque multi faciunt, spadonatui se adsignantes propter regnum Dei. IX.

Nimirum à Deo non esse vestium colores & officinas, aurique opera & lapillos, sed ab angelis peccatoribus; & etiamsi Esaias nullum cultum interdixisset, abstinere tamen debere quod non adificet. X.

Nullam enim esse causam structiùs prodeundi, quum procedendi omnis causa sit retrica: aut enim imbecillus aliquis visitandus, aut sacrificium offertur, aut verbum Dei administratur, ac si necessitas Gentilium amicitiarum eas vocet, esse debere inter ancillas Dei & diaboli discrimen. XI.

Præsertim quum lenocinia formæ magis conueniãt; immò numquam non, prostitutis corporibus coniuncta esse & debita ex Scripturis constet. XII.

Denique lucere debere opera earum, & discutiendas delicias, quibus fidei virtus effeminari potest; quum tempora Christianorum, tunc vel maximè ferro transigerentur. XIII.

Ceterum librum hunc Tertulliani patet esse, tum ex eo quod iisdem subinde verbis repetat quæ precedenti libro, tum quod ad verbum quædam hinc B. Cyprianus desumpserit lib. de Discipl. & habitu virgin. Quare rectè eum agnouerunt profætu germano adhuc Manuscriptum Tritheimius & Politianus vbi supra. Adidit primum ex Paterniacensi ac Hirsau-giensi, deinde & ex Gorziensi codicibus Frobenius; castigauit Sigismundus Gelenius ex Anglico Lelandi codice; nos denique iterum restituimus ex tribus libris MS. Vaticanis, auctiorem quoque nostris, ad Rbenani adiunctis, Adnotationibus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI DE 'CVLTV
FOEMINARVM LIBER.

NCILLÆ Dei viuæ, conferuæ & sorores meæ, quo iure deputor vo- CAP. I.
biscum, postremissimus omnium, qui de meo iure conferuitij & fraterni-
tatis audeo ad vos verba ista facere, non vti que affectationi, sed affe-
ctioni procurans in causâ vestræ salutis. Ea salus nec fœminarum mo-
dò, sed etiam virorum, in exhibitione præcipuè pudicitia statuta est.
Nam cum omnes templum simus Dei illato in nos & consecrato spi- 1. Cor. 3.
ritu sancto, eius templi æditua & antistes pudicitia est, quæ nihil immudum nec prophana
inferri sinat, ne Deus ille qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat. Sed
modo nõ de pudicitia, cui indicendæ & exigendæ sufficiunt instantia vbique diuina præ-
cepta, verum de pertinentibus ad eandem, id est qualiter vos incedere oporteat. Pleraque
enim (quod ipsum, mihi reprehendendo in omnibus reprehendere Deus permittat) aut
ignorantes simpliciter, aut dissimulantes audacter, ita ingrediuntur, quasi pudicitia in so-
Dd ij

TULLIANUS
Adnotationibus
MELI
V.
16.

la carnis integritate, & stupri auersione consistat, nec quicquam extrinsecus opus sit, de cultus dico & ornatus dispositione. Sed enim perseverant in pristinis studiis formæ & motoris sui, eandem sui circumferentes quam fœminæ Nationum, à quibus abest conscientia veræ pudicitia: quia nihil verum in his quæ Deum nesciunt præsidem & magistrum veritatis. Nam etsi qua in Gentilibus pudicitia credi potest, vsque ad eam imperfectam & inconditam constat, vt licet animo aliquatenus tenax sui agat, in habitus tamen licentia sese dissoluat propter veritatem Gentilium, solatium appetendo cuius rei deuitat effectum. Quota denique est quæ nec placere quidem extraneis concupiscat, quæ non velit idcirco se expingere, vt neget appetitum. Quanquam & hoc Gentili pudicitia familiare sit, non delinquere, attamen velle vel etiam nolle, attamen non denegare, mirum: quia perueniunt sunt omnia quæ à Deo non sunt. Videant igitur quæ totum bonum non obtinendo, facili & quod obrinent, malo permiscent. Vos ab illis, vt in ceteris, incessu quoque devertite.

CAP. II. necessarium est: quoniam perfectæ esse debetis, sicut pater vester qui est in caelis. [2] Perfectæ autem, id est Christianæ pudicæ, appetitionem sui non tantum non appetendam, sed etiam execrandam vobis sciatis: primo quod non de integra conscientia venit studium placenti per decorem, quem naturaliter inuitatorem libidinis scimus. Quid igitur in te caritas malû istud: quid inuitas, cuius te profiteris extraneâ? Tum quod tentationibus aperire non debemus, quæ nonnunquam (quod Deus à suis abigat) instando periclitantur, certe vel spiritu scandalum permouent. Debemus quidem ita sanctè & tota fidei substantia incedere, vt confessa & securi sumus de conscientia nostra, optantes perseverare id in nobis, non tamen præsumere. Nam qui præsumit, minus veretur, minus præcauet, plus periclitatur. Timor, fundamentum salutis est: Præsumptio, impedimentum timoris. Vt illis ergo si speremus nos posse delinquere: sperando enim timebimus, timendo cauebimus, cauendo salui erimus: contra si præsumamus neque timendo, neque cauendo, difficile saluum erimus. Qui securus agit, non est sollicitus, non possidet tutam & firmam securitatem. Qui sollicitus est, is verè poterit esse securus. Et de suis quidem seruis Dominus pro misericordia sua curet: etiam præsumere illis de bono suo fœliciter liceat. Quid autem alteri periculo sumus? quid illis alteri concupiscentiam importamus? quam si Dominus amplius legem à factis stupri non discernit in pena, nescio an impune abeat qui alicui fuerit causa perditionis. Perit enim ille simul in tua forma si concupierit, & admisit iam in animo que concupiuit, & facta es tu gladius illi. Vt à culpa vaces, ab inuidia nō liberaberis. Vt cum alicuius agro latrocinium gestû est, crimen quidē dominum non constringit: dum reus in eius ignominia notatur, ipse quoque infamia aspergitur. Expingamus nos, vt ut perirent: vbi est ergo, Diliges proximum tuum sicut teipsum? Nolite vestra curare, sed terius. Nulla enunciatio spiritus sancti, ad præsentem tantum materiam, & non ad omnem utilitatis occasionem dirigi & suscipi potest. Cum igitur & nostra & aliorum causa veniat in studio periculosissimi decoris, iam non tantum conficitur & elaboratur libidinis suggestum recusandum à vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliuio, diffinitione & incuria, vt proinde oculorum incurisibus molestum. Nam etsi accusandus deus non est, vt fœlicitas corporis, vt diuinæ plasticæ accessio, vt animæ aliqua vestis vitæ timendum tamen est vel propter iniuriam & violentiam spectatorum, quæ etiam patitur dei Abraham in vxoris suæ specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem carnis melia redemit. [17] Nunc non sit timenda dignitas formæ, vt nec possidentibus grauitatis appetentibus exitiosa, nec coniunctis periculosa, nec exposita tētationibus, non circumscripta scandalis existimetur: sufficit quod angelis Dei non est necessaria. Nam vbi pudicitia sibi vacua pulchritudo; quia propriè vsus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, non quis aliàs esse decorem arbitratur. Ille sibi formositatem & datam extendant, & non conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoque præstare se putant, quum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professionibus humilitatis ex præceptis Dei. Dein si omnis gloria vana & superba quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam etsi gloriandum est, in spiritibus non in in carnis placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus speramus, in illis & gaudemus. De his gloriâ capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed quum propter Christum lacerata durauerit, vt &

Math. 5. riculo sumus? quid illis alteri concupiscentiam importamus? quam si Dominus amplius legem à factis stupri non discernit in pena, nescio an impune abeat qui alicui fuerit causa perditionis. Perit enim ille simul in tua forma si concupierit, & admisit iam in animo que concupiuit, & facta es tu gladius illi. Vt à culpa vaces, ab inuidia nō liberaberis. Vt cum alicuius agro latrocinium gestû est, crimen quidē dominum non constringit: dum reus in eius ignominia notatur, ipse quoque infamia aspergitur. Expingamus nos, vt ut perirent: vbi est ergo, Diliges proximum tuum sicut teipsum? Nolite vestra curare, sed terius. Nulla enunciatio spiritus sancti, ad præsentem tantum materiam, & non ad omnem utilitatis occasionem dirigi & suscipi potest. Cum igitur & nostra & aliorum causa veniat in studio periculosissimi decoris, iam non tantum conficitur & elaboratur libidinis suggestum recusandum à vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliuio, diffinitione & incuria, vt proinde oculorum incurisibus molestum. Nam etsi accusandus deus non est, vt fœlicitas corporis, vt diuinæ plasticæ accessio, vt animæ aliqua vestis vitæ timendum tamen est vel propter iniuriam & violentiam spectatorum, quæ etiam patitur dei Abraham in vxoris suæ specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem carnis melia redemit. [17] Nunc non sit timenda dignitas formæ, vt nec possidentibus grauitatis appetentibus exitiosa, nec coniunctis periculosa, nec exposita tētationibus, non circumscripta scandalis existimetur: sufficit quod angelis Dei non est necessaria. Nam vbi pudicitia sibi vacua pulchritudo; quia propriè vsus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, non quis aliàs esse decorem arbitratur. Ille sibi formositatem & datam extendant, & non conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoque præstare se putant, quum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professionibus humilitatis ex præceptis Dei. Dein si omnis gloria vana & superba quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam etsi gloriandum est, in spiritibus non in in carnis placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus speramus, in illis & gaudemus. De his gloriâ capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed quum propter Christum lacerata durauerit, vt &

Math. 19. terius. Nulla enunciatio spiritus sancti, ad præsentem tantum materiam, & non ad omnem utilitatis occasionem dirigi & suscipi potest. Cum igitur & nostra & aliorum causa veniat in studio periculosissimi decoris, iam non tantum conficitur & elaboratur libidinis suggestum recusandum à vobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliuio, diffinitione & incuria, vt proinde oculorum incurisibus molestum. Nam etsi accusandus deus non est, vt fœlicitas corporis, vt diuinæ plasticæ accessio, vt animæ aliqua vestis vitæ timendum tamen est vel propter iniuriam & violentiam spectatorum, quæ etiam patitur dei Abraham in vxoris suæ specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem carnis melia redemit. [17] Nunc non sit timenda dignitas formæ, vt nec possidentibus grauitatis appetentibus exitiosa, nec coniunctis periculosa, nec exposita tētationibus, non circumscripta scandalis existimetur: sufficit quod angelis Dei non est necessaria. Nam vbi pudicitia sibi vacua pulchritudo; quia propriè vsus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, non quis aliàs esse decorem arbitratur. Ille sibi formositatem & datam extendant, & non conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoque præstare se putant, quum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professionibus humilitatis ex præceptis Dei. Dein si omnis gloria vana & superba quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam etsi gloriandum est, in spiritibus non in in carnis placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus speramus, in illis & gaudemus. De his gloriâ capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed quum propter Christum lacerata durauerit, vt &

Gen. 12. dei Abraham in vxoris suæ specie pertimuit, & sororem mentitus Saram, salutem carnis melia redemit. [17] Nunc non sit timenda dignitas formæ, vt nec possidentibus grauitatis appetentibus exitiosa, nec coniunctis periculosa, nec exposita tētationibus, non circumscripta scandalis existimetur: sufficit quod angelis Dei non est necessaria. Nam vbi pudicitia sibi vacua pulchritudo; quia propriè vsus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, non quis aliàs esse decorem arbitratur. Ille sibi formositatem & datam extendant, & non conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoque præstare se putant, quum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professionibus humilitatis ex præceptis Dei. Dein si omnis gloria vana & superba quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam etsi gloriandum est, in spiritibus non in in carnis placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus speramus, in illis & gaudemus. De his gloriâ capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed quum propter Christum lacerata durauerit, vt &

Gen. 10. CAP. III. ta scandalis existimetur: sufficit quod angelis Dei non est necessaria. Nam vbi pudicitia sibi vacua pulchritudo; quia propriè vsus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, non quis aliàs esse decorem arbitratur. Ille sibi formositatem & datam extendant, & non conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoque præstare se putant, quum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professionibus humilitatis ex præceptis Dei. Dein si omnis gloria vana & superba quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam etsi gloriandum est, in spiritibus non in in carnis placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus speramus, in illis & gaudemus. De his gloriâ capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed quum propter Christum lacerata durauerit, vt &

i. Cor. II. ta scandalis existimetur: sufficit quod angelis Dei non est necessaria. Nam vbi pudicitia sibi vacua pulchritudo; quia propriè vsus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, non quis aliàs esse decorem arbitratur. Ille sibi formositatem & datam extendant, & non conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, sibi quoque præstare se putant, quum alteri præstant. Dicet aliquis, Quid ergo, non est exclusa luxuria admissa castitate? Laude formæ frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ studium: quia gloria, exaltationis ingenium est. Porro exaltatio non congruit professionibus humilitatis ex præceptis Dei. Dein si omnis gloria vana & superba quanto magis quæ in carne? Nobis duntaxat. Nam etsi gloriandum est, in spiritibus non in in carnis placere velle debemus, quia spiritualium sectatores sumus. In quibus speramus, in illis & gaudemus. De his gloriâ capimus, de quibus salutem speramus. Plane gloriabitur Christianus in carne, sed quum propter Christum lacerata durauerit, vt &

A tus in ea coronetur, nō vt oculos & suspiria adolescentium post se trahat. Ita quod ex omni parte in vobis vacat, merito & non habentes fastidiatis, & habētes negligatis. Sancta femina sit naturaliter speciosa, non ad eō sit occasioni. Certē si fuerit, non ignorare; sed etiam impedire se debet. [20] Quasi Gentilibus dicam, Gentiles communionū praeceptis allo-
 quens, Vos solis maritis vestris placere debetis. In tantū autē placebitis eis, in quātum al-
 teris placere non curaueritis. Securā estote benedicta. Vxor nulla deformis est marito suo. Satis placuit cū electa est, seu moribus, seu forma commendata. Ne quae vestrum putent, si temperauerint à compositione sui, odium & auersionem maritorum prosecuturas. Omnis maritus castitatis exactor est. Formam verò fidelis non expectat, quia non iisdem bonis quae Gentiles putant, capimur. Infidelis contrā etiam suspectam habet, vel
 propter illam sceleratam in nos opinionem Gētilium. Cui ergo pulchritudinem tuam nutrias, si fidelis non exigit, si Gentilis non credit: quid gestias aut suspecto, aut non desiderāti placere? [22] Hæc utique non ad crudam in rotum & ferinam habitudinem insinuandā
 vobis suggeruntur, nec de bono corporis squalorem, sed de pudoris suademus, sed de modo & cardine, & iustitia corporis excolendi. Non supergrediendum vltra quā quod simplices & sufficientes munditiæ concupiscunt, vltra quā Domino placere. In illū enim delinquant, quæ
 cutem medicaminibus vnguunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt. Displicet illis nimirum plastica Dei: in ipsis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim cū emendant, cū adiiciunt, utique ab aduersario artifice sumentes additamenta ista, id est diabolo. Nam quis corpus monstraret mutare, nisi qui & hominis spiritum malitia transfigurauit? ille indubitatē huiusmodi ingenia concinnaui, vt in nobis quodammodo manus Deo inferret. Quod nascitur, opus Dei est. Ergo quod fingitur, diaboli negotium est. Diuino operi, satanæ ingenia superducere quā sceleratum est: Serui nostri ab inimicis nostris nihil mutuātur, milites ab hoste Imperatoris sui nihil concupiscūt. De aduersario enim eius in
 cuius manu sit, aliquid vsui postalare transgressio est. Christianus à Malo illo adiuuabitur? nescio an hoc nomen ei perseueret. Erit enim eius, de cuius doctrinis instrui concupiscit. Quātum autem à nostris discipulis & professionibus aliena sunt, quā indigna nomine Christiano, faciem fictam gestare, quibus simplicitas omnis indicitur: effigiem mentiri, quibus lingua non licet: appetere quod datum non sit, quibus alienum abstinendum: speciem exercere, quibus studium pudicitiae est? Edite benedicta, quomodo praecepta Dei custodietis, liniamenta non custodientes? [25] Video quasdam & capillum croco vertere. Pudet eas etiam nationis suae, quod nō
 Germanæ aut Gallæ sint procreatae, ita patriam capillo transferunt. malè ac pessimè
 sibi auspicantur flāmeo capite, & decorū putant quod inquinant. At qui & detrimentum crinibus medicaminū vis inurit, & cerebro perniciē etiam cuiuslibet syncri humoris assiduitas reseruat, tū solis animando simul & siccādo capillo exoptabilis ardor. Quis decor cum iniuria: quæ cum immunditiis pulchritudo? Crocum capiti suo mulier Christiana ingerit vt in aram.
 Quodcunque enim immūdo spiritui excremari solet, id nisi probis & necessariis & salubribus vsibus adhibeatur, ad quod creatura Dei est profecta, sacrificiū videri potest. Sed enim Dominus ait, Quis
 vestrū potest capillum atrū ex albo facere, aut album ex atro? Hæc quæ reuincunt Deū. Ecce, inquit, pro albo
 velatro, flauum facimus gratiæ faciliore: quāuis & atrum ex albo conantur facere, quas pœnituit ad senectā vsque vixisse. Prò temeritatem! Erubescit ætas exoptata votis, furtum cōstitur, adolescentia in qua delinquimus suspiratur, occasio prauitatis interpolatur. Absit à sapientiæ filiabus stultitia tāta. Senectus cū plus occultari studuerit, plus detegetur. Hæc est æternitas nostra, de capitis iuuetute. Hanc incorruptibile
 habemus semper induere
 ad domū Domini, quā
 pollicetur. Benè properatis ad Dominū, benè festinatis excedere de isto iniquissimo seculo, quib⁹ in fine appropinquare deforme est. [33] Quid enim tanta ornandi capitis onerositas salutē subministrat? Quid crinibus vestris quiescere nō licet, modò substrictis, modò relaxatis: modò fuscitatis, modò elisis? alię gestū in cincinnis coercere, aliæ vt vagi & volucres elabantur nō bona simplicitate. [34] Affigitis præterea nescio quas enormitates sutiliū atq; textiliū capillamētōrū, nūc in galeri modū, quasi vaginā capitis & operculū verticis, nunc in ceruicem retrō suggestū. Mirū quod contra Domini praecepta contenditur. Ad
 mensuram neminem sibi aduicere posse pronunciatū est. Vos
 planè aduicitis ad pondus, collyridas quasdam, scutorum vmbilicos, ceruicibus astruen-

Dd iij

CAP. III.

CAP. V.

CAP. VI.

psal. 83.

CAP. VII.

Matth. 6.

ULLIAN
 notati onibus
 MELI
 V.
 16.

do. Si non pudet enormitatis, pudeat inquinamenti: ne exuias alieni capitis foris
 tan immundi, forsan nocentis & gehennæ destinati sancto & Christiano capiti³⁷ suppare.
 Immo hanc ornatus seruitutem à libero capite propellite. Frustrà laboratis ornata videntur,
 frustrà peritissimos quosque structores capillaturæ adhibetis. Deus vos velari iubet. Cre-
 do ne quarundam capita videantur. Atque utinam miserrimus ego, in illo die Christianæ
 exultationis, vel inter calcanea vestra caput eleuem, videre, an cum³⁸ cerussa, & purpu-
 rissimo, & croco, & in illo ambitu capitis resurgatis: an taliter expectam,³⁹ angeli in nubibus
 subleuent obuiam Christo. Si nunc bona & Dei sunt, tunc quoque occurrent resurgenti-
 bus corporibus, & sua loca agnoscent. Sed non potest resurgere nisi caro ac spiritus solus
 ac purus. Damnata sunt igitur quæ in carne & spiritu non resurgunt, quia Dei non sunt.
 CA. VIII. Damnatis hodie abstinete. Hodie vos Deus tales videat, quales tunc videbit. [⁴⁰ Vide-
 cet nunc & vir & sexu æmulus fœminas à suis depello. An & nobis quædam respectu obo-
 diendæ grauitatis propter metum debitum Domino, detrahunt? Siquidem & viris pro-
 pter fœminas, & fœminis propter viros vitio naturæ ingenta est placendi voluntas. Pro-
 priasque præstigias formæ, & hic sexus sibi agnoscit, barbam acrius cadere, interuelli,
⁴¹ circumdare capillum, disponere, etiam⁴² colorare canitiem, primâ quamque subducere
 totius corporis lanuginem, pigmento quoque muliebri distinguere, cetera pulueris cuius-
 dam asperitudine leuigare, tum speculum omni occasione consulere, anxie inspicere: cum
 tamen cognito Deo adempta placendi voluntate, per luxuriæ vacationem, omnia illa re-
 ociofa, ut hostilia pudicitia recusatantur. Nam ubi Deus, ibi pudicitia, ibi grauitas adiungitur
 & socia eius. Quo ergo pacto pudicitiam sine instrumento eius, id est sine grauitate trahi-
 bimus? Quomodo autem grauitatem administrandæ pudicitia adhibebimus, nisi & in in-
 cie, & in cultu, & in totius hominis contemplatione, seueritas circumferatur? [⁴³ Quo-
 obrem erga vestitum quoque & reliqua compositionis vestra impedimenta, proinde vobis
 curanda est amputatio, & decussio redundantioris nitoris. Nam quid prodest, faciem que-
 dem frangi & expeditam & simplicitate condignam diuinæ disciplinæ exhibere, cetera ven-
 corporis, laciniis pomparum & deliciarum ineptiis occupare? Hæ pompæ quæ
 proximo curent luxuriæ negotium, & obstrepant pudicitia disciplinis, dinoscere in facie
 est, quod gratiam decoris cultus societate prostituant: adeo si desint irritam & ingratam
 reddunt, velut⁴⁴ exornatam & naufragam. Contrâ si forma defecit, adminiculum nitore
 quasi de suo gratiam supplet. Etates denique requietas iam & in portum modestie im-
 ductas splendor & dignitas cultus auocant, & seueritatem appetitionibus inquietant, con-
 pensantibus scilicet habitus irritamento pro frigore ætatis. Ergo benedicite, primo que-
 dem ut lenones & prostitute vestitus & cultus ne in vos admiseritis, tum si⁴⁵ quæ
 diuitiarum suarum vel natalium, vel retrò dignitatum ratio compellit, ita pompaticas pro-
 gredi: ut sapientiam consecuta, temperare saltem ab huiusmodi curate, ne totis habita-
 licentiam vsurpetis prætexto necessitatis. Quomodo etenim humilitatem quam Christi
 ni profitemur, implere poterimus, non⁴⁷ repastinantes diuitiarum vestrarum vel elegan-
 tiarum vsus, quæ ad gloriam faciunt? Gloria autem⁴⁸ reconfueuit, ⁴⁹ Non enim vitemus
 nostris? Quis autem prohibet vti? Secundum Apostolum tamen, qui nos vti monet
 do isto, ⁵⁰ quasi non abutamur. Præterit enim, inquit, habitus huius mundi. Et qui emittit
 inquit, sic agant quasi non possidentes. Cur ita? quoniam præmiserat dicens: Tempus
 collecto est. Si ergo vxores quoque ipsas sic habendas demonstrat, tanquam non habentur
 tur, propter angustias temporum, quid de vanis his instrumentis earum? Non enim dicitur
 Matth. 19. multi faciunt, & se⁵¹ spadonatu assignant, propter regnum Dei tam fortem & vtrique pro-
 missam voluptatem sponte ponentes: Quidam ipsam Dei creaturâ sibi interdiciunt, ab-
 nentes vino, &⁵² animalibus exulantes, quorû fructus nulli periculo aut sollicitudini ali-
 cent, sed humilitatem animæ suæ in victus quoque castigatione Deo immolant. Satis
 tur vsæ estis diuitiis atque deliciis, satis dotum vestrarum fructum excidistis. Vnde
 1. Cor. 10. salutarium disciplinarum, nos sumus in⁵³ quos decurrerunt fines seculorum. Nos
 stinati à Deo ante mundum in æstimationem temporum, tanquam castigando & cultu
 do (ut ita dixerim) seculo erudimur à Domino. Nos sumus circuncisio omnium
 Philip. 3. & spiritualis, nam spiritu & carne secularia circuncidimus. [⁵⁴ Nimirum enim
 CAP. X. Deus demonstrat fuccis herbarum & concharum alueis incoquere lanas. Excidit
 illi cum vniuersa nasci iuberet, purpureas & coccineas oues mandare. Deus & replens
 vestium officinas commentus, quo leues & exiles, solo pretio graues essent: Deus &

A tanta opera produxit contempladis & distinguendis lapillis: Scrupulosa Deus auribus vulneta intulit: & tanti habuit vexationem operis sui, & cruciatus infantiae tunc primum dolentis, vt ex illis ad ⁵⁵ ferrum nati corporis cicatricibus, grana nescio quae penderent, quae planè Parthi per omnia quaeque sua ⁵⁶ bullarum vice inferunt. Quanquam & aurum ipsum, cuius vos gloria occupat, cuidam genti ad vincla seruire referunt Gentilium litterae. Ad eò non veritate bona sunt, sed raritate. Per angelos autem peccatores demonstrata *Gen. 6.* sunt, qui & ipsas materias prodiderunt, & ⁵⁷ operositas cum raritate commissa pretiositate, ex ea libidine possidenda pretiositatis foeminarum. Quod iidem angeli, qui & materias huiusmodi illecebras detexerunt, ⁵⁸ aurum dico & argentum illustrium, & opera eorum tradiderunt, etiam ⁵⁹ calliblepharum vellerumque tinturas inter cetera docuerunt, damnati à Deo sunt, vt Enoch refert. Quomodo placebimus Deo, gaudentes rebus illorum qui iram & animaduersionem prouocauerunt? Nunc Deus ista prospexerit, Deus permiserit, ⁶⁰ nullam de conchylio vestem Esaias increpet, nullas lunulas reprobet, nullum bo- *Isai. 3.* tronatum retundat: tamen non vt Gentiles, ita nos quoque nobis adulemur, institutorem Deum solummodo existimantes, non etiam ⁶¹ despectorem institutorum suorum. Quato enim melius & cautiùs egerimus, si praesumamus omnia quidem à Deo prouisa tunc, & seculo posita, vt nunc esset in quibus disciplina seruorum eius probaretur: vt per licentiam vtendi, continentiae experientia procederet? Nonne sapientes ⁶² patres familiae de industria quaedam seruis suis offerunt atque permittunt, vt experiantur an aequaliter permisis- *B* vtantur, si probè, si modèstè? Quanto autem laudabilior qui abstinerit in totum, qui timuerit etiam indulgentiam Domini? Sic igitur & Apostolus: ⁶³ Omnia, inquit, licent, sed non omnia aedificant. Quanto faciliùs illicita timebit, qui licita verebitur? [⁶⁴ Quae autem vobis causa est striccius prodeundi, quum remota sitis ab his quae ad aliud indigent? Nam nec templa circuitis, nec spectacula postulatis, nec festos dies Gentiliù non stis. Propter ipsum enim conuentum, & mutuum videre ac videri omnes pompae in publicum proferuntur, aut vt luxuria negotietur, aut gloria insolescat. Vobis autem nulla procedendi causa non teretica. Aut imbecillius aliquis ex patribus visitandus, aut ⁶⁵ sacrificium offeratur, aut Dei verbum administratur. Quoduis horum, grauitatis & sanctitatis negotium, & cui opus non sit habitu extraordinario, & ⁶⁶ composito, & soluto. Ac si necessitas amicitiarum officiorumque Gentilium vos vocat, cur non vestris armis induta proceditis, tanto magis, quanto ad extraneas fidei: vt sit inter ancillas diaboli & Dei diferimen: vt exemplo sitis illis, vt aedificentur in vobis: vt (quomodo ait Apostolus) ⁶⁷ magnificetur *Philip. 1.* Deus in corpore vestro. Magnificatur autem, si per pudicitiam, vtique & per habitum pudicitiae competentem. Sed enim dicitur à quibusdam, Ne ⁶⁸ blasphemetur nomen in *Rom. 2.* nobis, si quid de pristino habitu & cultu detrahamus. Non auferamus ergo nobis & vitia pristina, simus & moribus iisdem, si & superficie eadem: & tunc verè non blasphemabunt Nationes. Grandis blasphemia, si qua dicatur, ex quo facta est Christiana, pauperius incedere. Timebit pauperior videri, ex quo locupletior facta est, & sordidior, ex quo mudiior. *C* Secundum Gentilium, an secundum Dei placitum incedere Christianos oportet? [⁶⁹ O- *CAP. XII.* portemus tantummodò, ne iusta blasphemationis causa simus. Quanto autem blasphemabile est, si quae sacerdotes pudicitiae dicimini, impudicarum ritu procedatis cultae, aut expiatae: Aut quid minus habent infelicissima illa ⁷⁰ publicarum libidinum victimae? quas si ⁷¹ quae leges à matronis & matronalibus decoramentis coeercebant, iam certè seculi improbitas quotidie insurgens honestissimis quibusque foeminis vsque ad errorem dinoscendi coequeuit: quanquam lenocinia formae nunquam non prostituto corpori coniuncta & debita, etiam scripturae suggerunt. Illa ⁷² ciuitas valida, quae super septem montes & plurimas aquas praesidet, quum prostituta à Domino appellationem meruisset, quali habitu appellationi suae comparata est? Sed et certè in purpura cum coccino, & auro, & lapide pretioso, quae maledicta sunt, sine quibus non potuit maledicta & prostituta describi. ⁷³ Thamar illa, quia se expinxerat & ornauerat, idcirco Iudae suspicioni visa est quaestui *Gen. 38.* federe, adeò, quia sub velamento latebat, habitus qualitate quaestuarium mentiente, & fecit vt quaestuarium, & voluit, & compellauit, & pactus est. Vnde addiscimus aduersus congressus etiam, & suspensiones impudicas prouidendum omni modo esse. Quid enim castitatis integritas in alterius suspicionem maculatur? quid speratur in me quod auerfor? cur non mores meos habitus pronunciat, ne spiritus per aures ab impudentia vulneretur? Licet videri pudicam, certè impudicam non licet. [⁷⁴ Aliqua forsitan dicat: Non est *CAP. XIII.*

TULLIANUS
 in notati onibus
 MELI
 V.
 16.

1. Reg. 16. mihi necessarium hominibus probari: nec enim humanum testimonium requiro. Deum
 conspexerit cordis est. Scimus omnes, quum tamen quid idem per Apostolum dixe-
 rit recordemur: 75 Probum vestrum coram hominibus appareat. Ad quid, nisi ut ma-
 rit recordemur: 75 Probum vestrum coram hominibus appareat. Ad quid, nisi ut ma-
 litia ad vos accessum omnino non habeat, & ut malis & exemplo & testimonio sitis: Au-
 Philip. 4. quid est, Lucent opera vestra? 76 Aut quid nos Dominus lumen terræ vocavit? quid
 Math. 5. ciuitati supra montem constituta comparauit, si non relucemus inter tenebras, & 77 ex-
 ciuitati supra montem constituta comparauit, si non relucemus inter tenebras, & 77 ex-
 tamus inter diuersos? Si lucernam tuam sub modium abstruseris, in tenebris relicta
 multis incuseris necesse est. Hæc sunt quæ nos 78 luminaria mundi faciunt, bona scilicet
 nostra. Bonum autem duntaxat verum & plenum non amat tenebras, sed gaudet vi-
 deri, & ipsa 79 denotatione sui exultat. Pudicitia Christiana satis non est esse, verum
 videri. Tanta enim debet esse plenitudo eius, ut emanet quasi supellectilem suam, ut conue-
 ctet à conscientia in superficiem, ut & foris inspiciat quasi supellectilem suam, ut conue-
 niat fidei continendæ in perpetuum. Discutiendæ enim sunt deliciae, quarum mollitia
 & fluxu fidei virtus effœminari potest. Ceterum nescio an manus 80 spathæ circum-
 dari solita, in duritia carenæ stupefcere sustineat. Nescio an crus de 81 periscelio in ne-
 uum se patiatur artari. Timeo ceruicem, ne margaritarum & smaragdorum laqueis ocu-
 cupata, locum 82 spathæ non det. Quare benedictæ meditemur duriora, & non sentie-
 mus: relinquamus latiora, & non desiderabimus. Stemus expedite ad omnem vim, ni-
 hil habentes quod relinquere timeamus. Retinacula ista sunt spei nostræ. Proiciamus
 Exod. 32. ornamenta terrena, si cœlestia optamus. Ne dilexeritis aurum, in quo prima delicia
 populi Israël denotantur. Odisse debetis quod Iudæos perdidit, quod derelinquen-
 tes Deum, adorauerunt: iam tunc aurum ignis est esca. Ceterum tempora Christi-
 norum semper & nunc vel maximè, non auro, sed ferro transfiguntur: stola 83 martyri-
 rum præparantur, Angelis baiuis sustinentur. Prodite vos iam medicamentis & orna-
 Apocal. 6. mentis exstructæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia robo-
 rem, depictæ oculis verecundia, & spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonum
 Dei, annexentes ceruicibus iugum Christi. Caput maritis subiicite, & satis ornate
 tis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plus quàm in auro placebunt. Vestis
 vos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitia. 84 Taliter pigmentata
 Deum habebitis amatorem.

ADNOTATIONES IACOBI PAMELII IN

LIBRVM DE CVLTV FOEMINARVM.

1. DE CVLTV.] Est lib. præced. cap. 4. & infra, non semel cultum ab ornatu distinxerit, hic certe in titulo cõfundi ab Auctore patet, quod DE CVLTV, inscripserit huic librum, quum tamen maximè de orna- tu, quemadmodum ibi interpretatus est, agat, ut patet de cura capilli & cutis, seu de fucis & capillorum tinctura. Hinc paulo post verumque coniungit: de cultus dico & ornatus dispositione. Cap. interim 9. rursus de vestitu agens proprie: quod gratiam (inquit) decoris cultus societate proficiunt; ac paulo post: pro- situtores vestitus & cultus; item cap. 11. de pristino habitu & cultu. Similiter etiam ornatum proprie accipit cap. 7. his verbis: tanta ornandi capitis onerositas, ac cap. 12. Thamar illa, quia se expinxerat & ornauerat.

CAP. 1.

2. Ancilla Dei viui, &c.] Caput hoc inscripsimus: Quod pudicitia etiam in cultu ornaturque consti- tat. In quo vel maximè imitatur Auctore B. Cyprianus libro in Argumento citato de Disc. & hab. virgin.

3. postremissimus.] Superlatiuum est (inquit Rhen.) superlatiuum. Significare vult plusquam summam animi demissionem. Quo alludit his verbis B. Cyprian. ubi supra, num. 16. Ad has loquimur, has adhortamur affectione

potius quàm potestate. Non quod nos extremi & summi & humilitatis nostre admodum consey, &c. hoc est quod addit Auctor: non vti que affectioni, sed ad- fectioni.

4. Nam quom omnes templi sumus Dei, &c. Ex 3. Ms. Vatic. adiecit: Dei, quippe quod habet Apostolus, & B. Cyp. Auctore imitatus, ubi etiam scri- tur: scientes quod templa Dei sint membra nostra, &c. Eorum templorum cultores & Antistes sumus. Similiter etiam lib. de Pudicitia Auctor. Ex quibus iam legimus: & consecrato spiritu sancto, pro: conu- uato. ite: aditua & Antistes pudicitia, pro: aditua. Quid verò significet Antistes, initio Apolog. dicimus num. 2. & de Edituus, lib. de Idolol.

5. quæ nihil immundum, &c.] similiter B. Cyp. nequid immundum & profanum templi Dei inderant, ne offensus sedem quam inhabitat, derelinquat.

6. cui indicenda, &c. sufficiunt instatuta vobis diuina præcepta.] Quibus scripturis instatuta vobis pudicitia, videre est lib. de Pudicitia, tum Auctore, tum Cypriani. Atqui illud: mihi reprehendèdo, Auctore dictum esse adnotat Rhenan. hoc est, digno qui reprehendatur. Ego verò ex MS. 3. Vatic. lego: Sed enim per- uerant, pro: perfererit, & forma & nitore huius

Latino, eandem nempe formam circumferentes, &c.

7. Nam & si qua in Gentilibus pudicitia credi potest.] Correctio est eius quod premisit: nihil verum, &c. contra eos qui virtutes in Gentilibus peccata autumant, quum hic Auctori sufficiat imperfectam pudicitiam illis adscribere. Adnotat autem Ironice dictio Rhenan. propter veritatem Gentilium. Ego malum legere, quod in redit, ad marginem adnotatur: vanitatem, nisi refragarentur MS. codices. Ex quorum uno lego: deuitat effectum, pro: affectum; & iuxta 1. edit. in marg. cum Latino: Quota denique est, pro eo quod alij: Tota.

8. expingere.] Eodem modo dixit capite sequi. Expingamus nos, & cap. 12. Thamar illa, quia se expinxerat & ornauerat; ex quo patet hac voce ornatum intelligi. De voce autem Tertullianica: deuertere, alibi latius.

CAP. II.

9. Perfecta autem, id est, Christiana pudicitia, &c.] Inscriptionem huic capiti datus. Quod studium placendi per decorem de integra conscientia non veniat. In quo similiter Auctorem B. Cyprian. imitatur de Discipul. & hab. virg. his verbis: Ceterum si te sumptuosius comas, &c.

10. cuius te profiteris extraneam.] Extraneus cum Gentino, quales etiam locos tum hic, tum alibi adnotat Rhenan. lib. de Resurr. carnis: extranea gloria, lib. 2. adu. Mare. Quis mali extraneus; & lib. 5. adu. eundem: extranei sacramenti, id est, a sacramento.

11. si speremus non posse delinquere.] Sperare (inquit idem) pro timere, ut hic mox: Sperando enim timebimus; & in superioribus libris saepe. Terentium: Nā quā tu speras, propius salo facit. Sic etiam supra lib. de Penitent. aut idem sibi de die sperent; & lib. de Pallo: Campania speret. Legimus autem mox cum Latino: etiam presumere illis, pro: illi. Qui superfluum putat: illis, ubi: quid alteri concupiscentiam importamus: Verum Rhenanus mox non male explicat: illis, subaudi, formae studii. Paulus post retinemus cum excusationem quidem dominum non constringit, pro eo quod Vat. MS. 2. crimine.

12. ut alteri pereant.] Alteri plurali numero, pro: alij. Quem admodum etiam infra cap. 4. Alteris placere. Cui similiter Cicero lib. 6. epist. ad Torquatum epist. 3. alteri amicum, alteri victorem timent.

13. Diliges proximum tuum sicut teipsum.] In MS. 3. deest: tuum; sed legitur apud Matth. & Graecè & Latino.

14. elaboratae libidinis suggestum.] MS. 3. cupidinis, perinde est. Recte autem Rhenan. suggestum interpretatur adparatum, cum etiam alibi frequenter in ea significatione utatur Auctor.

15. ut diuinae plasticae accessio.] Similiter infra Auctor cap. 5. Duplicet illis nimirum plastica Dei. & B. Cyprian. lib. de Hab. virg. quod opus Dei & factura & plastica adulterari nullo modo debeat.

16. & sororem mentitis Saram.] Mentiri hic accipit pro simulare, quemadmodum & Plinius lib. 35. cap. 6. Color ille chrysochloram mentitur. Neque enim ego existimo aliud sensisse Auctorem, quam Origenem hom. 6. in Gen. qui Allegoricè interpretatur, aut B. Chrysost. hom. 32. in Gen. qui fictionem nuncupat, aut B. August. qui latiss. a mendacio Abraham excusatus lib. 22. adu. Faustum, cap. 33-34. & 35. & lib. contra mendac. ad Consent. Non enim dixit (inquit) Non est uxor mea,

sed dixit, Soror mea est; quod erat reuera tam propinqua genere, ut soror non mendaciter diceretur, &c. Aliquid ergo veri tacuit, non falsi aliquid dixit, maxime quum pro is etiam faciat, quod illud Gen. 12. Et bene mihi sit propter te, quidam recentiores ex Hebraeo vertant, In uoluntate, sive: in fictione tua. Latiss. autem de tota hac materia mendacij idem tractat, tum eo libro, tū praeced. ad eundem Consentium, quem de Mendacio inscripsit.

CAP. III.

17. Nunc non sit timenda, &c.] Titulum huic capiti dedimus: Quod quum in carne gloriandum non sit, nec proinde etiam in laude forma.

18. quod angelis Dei non est necessaria.] Videtur alludere ad illud 1. Cor. 11. Idco debet mulier potestatem habere supra caput propter angelos. De quo latius lib. sequi. de Fel. virg. Paulus post autem iuxta 1. edit. ex 3. Vat. MS. cod. legitur: professionibus humilitatis, pro: professoribus. Sive autem legas: Dein cum excusatus. Deinde cum MS. perinde est. Eadem est ratio utrum legas: Nobis dumtaxat, an: vobis. Atqui de stupore, pro ornato, a quo decessit vox: stuporata, lib. praeced. diximus.

19. ut & spiritus in ea coronetur.] Perinet hoc ad coronam seu mercedem bonorum operum, de qua supra lib. ad Martyr. cap. 3. nu. 43. Illud autem in calce huius capitis: non ignorare, accipitur, pro nō tantum ignorare. Simile est illud B. Cyprian. Epiphonema lib. de Hab. virg. Cum uirginitas in vobis caperet coronari.

CAP. IIII.

20. Quasi Gentilibus dicam, &c.] Breui capiti breuem titulum adscribimus: Quod mariti causa componere se mulier non debeat. B. Cyprian. quasi aliud agens, eiusdem meminit lib. de Hab. virg. ubi num. 61. docuimus ex Ambrosio & August. nuptias fucum excusare non posse. Recte autem interpretatur Rhenan. Ironiam esse in verbis illis: vos folis maritis vestris placere debetis, & alloqui illas Auctorem, iuxta quod praemittit: Quasi Gentiles, hoc est paulo indulgentius, oblitum disciplinae seuerioris. Vix enim uxoribus permittit ut propriis maritis placeant.

21. vel propter illam sceleratam, &c.] Quod videlicet Christiani (inquit Rhenan.) cum matribus & sororibus incestam exerceat libidinem in conuenientis suis, de qua latius Apologet. cap. 7. 8. 9. & Adnotat. nostris ibidem.

CAP. V.

22. Haec utique non ad crudam, &c.] Inscriptio huius capitis est: De fuce quo cutem vngunt. Recte autem Auctor (uti adnotat Rhenan.) nam matronas Christianas decet neglecta mundicies, ut est apud D. Hieron.

23. quae cutem medicaminibus vngunt, &c.] Ita ex 3. MS. pro: vngunt. Quod autem hic dicit: genas rubore maculare, & infra cap. 7. cum cerussa & purpuriflo, B. Cyprian. de Hab. virg. genas mendacio ruboris inspicere dixit: & quod hic: oculos fulgine collinere, ac supra lib. praeced. cap. 2. nigro puluere oculorum exordia producere; ibidem Cyprian. oculos circumducto nigrore fucare; & rursus: nigro puluere vel rubore aut quolibet denique linamenta natina corrumpente medicamine adulterare; & lib. de Pudicit. oculorum extremitates suffuscare. Qui etiam idipsum apostatis Angelis tribuit. De quo vide Adnot. nostras in priorem lib. num. 55. ad postremum, num. 44.

24. in cuius manu sit.] Suis (inquit Rhenan.) sermo

est hoc est, in cuius potestate sit, necdum manumissus: cuius mancipium sit. Domini periphrasis est. De significatio-
ne Mali, pro diabolo, vide supra lib. de Patient. num. 70.
Legimus autem: à nostris disciplinis, pro vestris: &
paulopost: Edite benedictæ, ex castigatione Harris;]
pro: Credite. Pro isdem denique Auctor accipit: faciem
fictam gestare, effigiem mentiri, speciem exercere.

CAP. VI.

25. Video quasdam & capillū croco vertere.]
Similis huius capitis titulus: De capillorum colore
immurato. De eodem mox: crocum capiti suo mul-
lier Christiana ingerit; & capite sequi. an cum cro-
co, &c. resurgatis. Quid autem croco fieret, paulopost
indicat, flauum facimus. Hinc & flauī coloris memi-
nit B. Cyprian lib. de Hab. virg.]

26. Germanæ aut Gallæ.] Equidem (inquit Rhe-
manus) ita suam Bissulam Sueuam, puellam natam in
Martiana filia ad Danubij fontem, celebrat Ausonius:
Sic Latius mutata bonis, Germana maneret
Vt facies, oculos cæcula flaua comas.

Præter ea D. Hieronymus de Galbis loquitur, qui postea pri-
mi ex Germanis Romanorum Reges fuerit: Gerarum (in-
quit) patris & flauus exercitus, ecclesiarum circumfert
tentoria. Idem in vita Hilarionis eremita, de Nobili quo-
dam qui agebat in aula Constantij Aug. Rustilus (inquit)
coma, & candore corporis indicans prouinciam.

27. pessime sibi auspicantur flammeo capite.]
Croceus (inquit idem) color & flammeus dicitur. Allu-
dit autem ad flammam ignis inferni. Hunc locum imita-
tus Cyprianus martyr dixit: Audaci conatus & sacrilego
concentu crines tuos inficis, malo presagio futurorum,
capillos iam tibi flammeos auspicaris. Et Hieronymus
ad Lætam, de Institutione filie: Nec caput (inquit) gem-
inis oneres, nec capillum irriseris, & ei aliquid de gehenna
ignibus auspicaris.

28. Quodcumque enim immundo spiritui ex-
cremari solet, &c.] De croco haud dubie loquitur, quæ
fortassis pauperiores loco thuris cremabant, si illud ad
manus non esset: ut eo pertinere posse videatur etiam illud
Arnobij lib. 7. Et odoris alicuius tuam concremet
glebulam.

29. Quis vestrum potest capillum atrum, &c.]
Periphrastice citat illud Matth. 5. Non potes unum cap-
pillum album facere aut nigrum.

30. pro albo velatro.] Fox noua, composita à ve-
lando, pro vlamine capillorum. A quo illud: gratiæ fa-
ciliorem, interpretatur Rhenan. ad gratiam.

31. habemus semper induere.] Sic illud lib. sequi.
de Vel. virgin. Quam habet delitescendum; & lib.
de Monogamia: decurrere habebat. similiter B. Cypri.
epist. 27. rescribere habeam; quales eius item sunt loci
epist. 47. & ad Cecil. item alibi etiã apud Tertullianum.

32. quam ἀγρία pollicetur.] Videtur alludere
(inquit Rhenan.) ad locum illum 83. Psalmi: Non priua-
bit bonis eos qui ambulant in innocentia. Porro probum
est vocabulum ἀγρία, pro puritate à vitis, & sim-
plicitate. Eo vitur etiam Dianysius, quem Areopagita
vocat: ἡ ἰσὺς ἀγρία ἐργασίως ἐδύρατο. Ego
verò eo quod procedit ad domum Domini, magis pot
respicere Auctorem ad illud Psalmi 23. Quis ascendet in
montem Domini, aut quis stabit in loco sancto eius? In-
nocens, &c.

CAP. VII.

33. Quid enim tanta ornandi capitis, &c.] Tra-
ctat hoc caput, De capillamentis adiuticiis. In quo

etiam imitatur Auctorem B. Cyprian lib. de Virginitate. MS.
3. cod. Vat. legitur: modo subtrictis, verum me-
gis placet: subtrictis, eo quod opponatur: celsitate
& Alia gestant in cincinnis, id est: tortis crinibus,
et cetera.

34. Adfigitis præterea nescio quas enormitates
futilium, &c.] MS. 3. cod. Vat. legitur: subitulum, id
illud placet. Galericulum autem (inquit Rhenan.) re-
telligit, id est: comam adulterinam, simpliciter capilli-
mentum dictam Tranquillo in C. Caligula. Capilli-
mento celatus. De his scripsit Hieronymus ad Marti-
lam scribens: Que capillis (inquit) alienis verticem
strauit. Porro Galeri vocabulo Tertullianus capitis re-
men accipit, sine pileolum. Quibus adde que habet iama
lib. de Coma. cap. 7. de usu seminis olim recepto in
figiando, & crinem aggregatum in turris quadammodo
primore in capitis parte extruendo: cuiusmodi stratum
Tutulium vocari auctor est Sextus Pompeius, & de lingua
Latina Varro, eo quod tuendi capilli gratia fieret. Quæ
etiam ibidem citantur Papius Epitaph. Pudentis de
uenalis Satyr. 6. Gregorius quoque Nazianzenus hoc
seculo:

Ne caput ædifices adfuto femina trina.

Apertior est autem Lucani illud citatum à Iuliano Sil-
gero in Parricem:

Turritaque grexens frontem matrona coronam.
Neque interim apud Christianos quicquam proficit
Tertulliani & Gregorij Nazianzenis, & B. Hieronymi
aliorumque Patrum reprehensio, quippe qui videantur
antiquas picturas totum Belzoni feminarum, et caput
ornatu, & nominatim per Arsefiam, Cameracensem, &
nacesium, & Ponticum, quippe contra quem anno 1422
magnopere inuictus fuerit (iuxta quod tradit Matrona
Flandrie Annalibus) Fr. Thomas Cometa generis
quo tempore paulatim dissiuere cepit.

35. Ad mensuram neminem sibi addicere pos-
se, pronunciatum est.] Mensuram pro flamma
pere videtur; nam apud Matth. est: Quis potest addicere
ad staturam suam cubitum unum?

36. collyridas quoddam, scutorum vimilicos, &c.]
Verum quidem est quod scribit Rhenan. Collyris
lyra per diminutionem deductum, paruum parum est de
ryna puriore. Quidam fricam farinam esse putant. Non
nantur collyrides, Lemiti 7. & 8. & 6. cap. lib. 2.
gu. n. Verum hic alio significatu metapharice accipit
stimo, pro ornatu capitis, qui placenta seu collyrida
in morem ceruicibus altrucebatur. Quomodo autem
cent. etiam scutorum formam rotundam habent, & quæ
gu assentior eruditiss. viro Dn. Latino Latino, quæ
legendum: scutorum vimilicos, pro eo quod accipit
nullo sensu: sputorum, quos vimilicos vocant, par-
cat in medio eius ornatus lapillos quosdam præsertim
biliborum instar, illi ornamento adiunctis fuisse. At
particulam: vel, aduicium MS. 3. Patit. verum manifestum
excus. ut posterior interpretatio sit prioris classis.

37. supparet.] Supparandi verbum (inquit Rhenan.)
frequens est Tertull. Hinc illud in Valentiniano: Quo-
tum lupæ femine forma quotidie supparatur. Quo-
lemne est, id est: sufficere, substitueret. Et sic de
car. neque generis supparatur. Pui etiam supparatur
tionem indicat. Nam supparatur genus, dicitur
substituimus, seu, vti loquitur B. Cyprian. ap. 1. ad
naturam, substituimus.

38. cerusa & purpuriffo.] Præter illud (inquit Rhenan.)
cædoris est, postremo ruboris medicamentum. Vide. Auct.

nostris in lib. de Pœnit. num. 66.

39. angeli in nubila subleuent. [Transfuit Auctor illud eis *ἀέθρα*, in nubila. est enim *ἀέθρα* fere nubilus: addens subleuationem illam seu raptum, factum iri ab Angelis.]

CAP. VIII.

40. Videlicet nunc & vir, &c.] Infratit hoc caput à nobis: De studio formæ in viris. Atqui pro: obediendæ grauitatis conicitur Latinius legendus: obediendæ; at placet magis illa lectio cum interpretatione Rhenani: cui obediit debeat. Legimus autem cū 3. MS. An & nobis, &c. detrahunt, pro eo quod erat: detrahuntur.

41. circumdare capillum, disponere.] Proprie cōtra eos agere videtur, quibus adinstar Philosophorum quorundam (sicuti refertur Strabo lib. 15. ex auctoritate Clitarchi) moris erat *μυτρεσθαι τὸς κόμας*, id est, implexos crines in modum tiaræ circumdare. Plura hæc de re, ne prolixiores simus, videat Lector apud Iunium, Comment. de Coma, cap. 7. ex Luciano, Homero, Philostrato, & Suida, Eodem pertinere crobolyos barbaricos, cicadas Athenientium, & cirros Germanorum, infra ostendemus lib. sequ. de Velandis virg.

42. etiam colorare canitiem.] Similiter Hier. lib. ad Euseb. de Virg. vitari vult Comatos clericos, quibus foeminer contra Apostolum crines; alludens ad illud Apost. 1. Cor. 11. Natura docet comam non decere virum. Vide & Hilarionem tradit semel in anno ad Pascha capillum torondisse.

CAP. IX.

43. Quamobrem erga vestitum quoque, &c.] Titulum huic capiti dedimus: De vestitum pompa. In quo vel maxime Auctorem imitatur B. Cyprianus ubi supra.

44. laciniosis pomparum & deliciarum ineptus.] MS. 3. *Patric. cod.* laciniosus; sed magis illud placet, pro variis & redandantibus, viri interpretatur Rhenanus, eo quod lib. sequ. simili significatione dixerit: sermo laciniosus, & adu. Marc. initio lib. 4. à legis laciniosis oneribus expeditum, id est iis que homines occupationibus distinebant, sicut impedit gressum vestis laciniosa.

45. Velut exornatam.] Exornatam (inquit Rhenan.) vsurpat, sicut dicimus exornatam, hoc est ornata spoliatam & destitutam. Similiter dixit Terentius in Phormione: Ad eo exornatum dabo, ad eo depexum, vtdam vniat, meminerit semper mei. Ibi autem: & in portum modestie subductas, Trāslatio est à nauibus, que in tutam stationem ex alto mari subducuntur.

46. Tum si quas vel diuitiarum suarum vel naturalium vel retrō dignitatum, &c.] Locū hunc latius explicat B. Cyprianus, ubi supra: Locupletem (inquit) te dicit et diuitem, &c. adferes testimonia 1. Timoth. 2. & 1. Petri 3. de cultu atque ornatu iusto sine moderando. Hoc est enim quod dicit Auctor: ne totis habenis licentiam vsurpetis. Verum de hoc argumento, quibus cultus moderatior sit licitus, aliquid ibidem diximus, num. 36. & 37.

47. repastinantes.] Hoc est (inquit Rhenan.) euellentes, repurgantes, eruentes. Metaphora ab eo sumpta, qui solum futuro nouali preparat, inutilibus omnibus refectis. In lib. de Pœnit. legimus: Et bisulcum aliquid ferri vel æris vnguibz repastinandis, hoc est refodiciū, perpurgandisque.

48. reconfluit.] Vsurpare (inquit idem) videtur, quando consentiunt exemplaria, reconfluit, pro: con-

suevit respondere siue reuerere.

49. Non enim vtemur nostris:] Non, pro: Nonne. & similiter paulopost: Non enim & ita multi faciunt?

50. quasi non abutamur, &c.] Ad verbum expressit quod Græcè est *ὡς μὴ ἄταρ ἡδόμενοι*. Quædam autem enim *ἡδόμενοι*, ubi *ἡδόμενοι* abuti significat. Eodem pertinet illud lib. de Coron. mult. cap. 10. Nobis autem abuti apud Apostolū non licet, facilius non vti docentem. Accipitur autem & ab Auctore hic & infra lib. de Pudic. Tom. 5. & à B. Cyprian. ubi supra, habitus huius mundi, pro figura.

51. & se spadonatu adignant propter regnum Dei.] Spadonatu se adsignare accipit pro eo quod B. Cyprian. ubi supra, & Hieron. sua editione vulgata, Castrare venterunt. Eosdem voluntarios spadones nuncupat infra lib. 1. Ad uxorem. Similiter etiam B. Cyprian. quum alibi frequenter, Testim. lib. 3. ad Quirin. locū hunc Math. 19. de bono virginitatis & continentia interpretatur. De his etiam in hanc sententiam B. Iustinus Martyr. Per multū profectio sexus vitiosusque & 60. & 70. nati annos, qui à pueris disciplinam Christi sunt adfectati, incorrupti & celibes perdurant. Et Athenagoras Orat. pro Christ. Virginitas & Eunuchismus propius nos ad Deum adducit. Quos ad verbum fere imitatus Auctor supra Apolog. cap. 9. Quidam (inquit) multo secutiores totam vim huius erroris, virgine continentia depellunt, senes, pueri. Et infra lib. sequ. Viri (inquit) tot virgines, tot spadones voluntarij, &c. & paulopost: etiā continentia nomine masculos honorari. Similia

reperire est etiam de continentia Clericorum ab vxoribus apud Euseb. de Demonstr. Euang. lib. 1. cap. 9. Arelat. 2. Synod. cap. 2. & 3. Elibert. Conc. cap. 33. Hieron. lib. 1. contra Iovin. & Apol. pro iisdem lib. & contra Vigilant. Sixtum Pap. 3. lib. de Cast. Ambros. ad scriptum comment. in Epist. 1. ad Timoth. cap. 3. Ipsum Ambrosium epist. ad Ecclesiam Vercellensem, Origen. hom. 13. in Num. 11. cap. & lib. 8. adu. Celsum. Denique Innocent. Papam epist. ad Vitricium cap. 9. Latissime autem apud Epiphaniū adu. hæresim Cataph. disertis verbis adserentem, quod Apostoli talem Ecclesiastici sacerdotij Canonem constituerint. Similiter etiam aduersus Catharos. Quin quod Apostolus Paulus ad Titum 1. non solum pudicum vult esse Episcopum, atque ad eo Presbyteros ac Diaconos, sed etiam continentem, Græcè *ἐπιεικῆς*. Neque vero ob stare illud eiusdem Apostoli Hebr. 13. Honorabile coniugium in omnibus; aut illud 1. Cor. 7. Si non se continent, nubant, pulchre prosequitur Euseb. ult. lib. de Demonstr. Euang. c. ult. dicens ea dici de non sacratis, aut qui spondinem cum Deo non fecerint. Locū adnotandi aduersus Magedenburgerenses, qui continentiam sacerdotum, aliorumque Ecclesiasticorum impugnant. Inmò etiam illud: se spadonatu adignant, & quod infra est lib. 1. Ad uxorem: Qui statim à lauacro carnem suam obsignant, ad votum continentia haud dubie pertinet virorum (nam de Sanctimonialibus lib. de Vel. virg. latius) de quo videat Lector Adnotat. nostris in B. Cyprian. epist. 62. ad Pompeian. 16. & lib. de Disce. & hab. virg. num. 18. Nominatim etiā Origenes lib. de Singularit. Cler. inter opera eiusdem Cyprian. Omne (inquit) quod voti est, etiam in actu signandum est, ne aliud vota commedent, & aliud actus insinuent. & paulopost: Dares simplices animos ad castitatis vota seruanda. & hom. 2. 4. in Num. Qui in castitate viuunt, corpus suum vouit Deo. Hilarius item in Psalm. 64. Deo (inquit) ergo vouenda sunt, contemptus corporis,

ULLIAN
notati onibus
MELI
V.
16.

castratis custodia, &c. B. Augustini postremo tot sunt loci huc pertinentes, ut pagina illis recensendis non sufficiat: quare ad Indicem eius operum Lectorem remittimus.

52. animalibus exulantes.] MS. 3. exolentes. sed illud magis placet, quia similibus phrasibus alibi vitur, uti (Rhenano etiam adnotante) supra lib. de Panit. exules à libertatis & lætitiæ felicitate, & lib. de Resurr. carn. Tom. 3. exules carnis. Qui etiã rectè adnotat, Trãf. lationem à lignatoribus sumptam, quum subiungitur: latis dotum vestrarum fructum cecidistis.

53. in quos decurrerunt fines sæculorum.] Ad verbum vertit ex Græco illud: $\chi\epsilon\tau\eta\gamma\eta\sigma\alpha\nu$, pro eo quod nos ter interpret, deueniunt. Est autem decurrere eodem significatu frequens Tertulliano.

CAP. X.

54. Nimirum enim Deus, &c.] Capiti huic titulum dedimus: Quod vestium colores non à Deo, sed à desertoribus angelis môstrati sint. Sive autem legas: monstrat cum 3. MS. V. sic. sive: demonstra- uit cum excusis, perinde est. Lectorem autem remittimus ad lib. preced. cap. 8. De vestitiu coloribus, & eiusd. cap.

7. De lapillis qui anxie perforantur ut pendean- ab auribus, nempe quemadmodum hic latius, & eiusdem cap. 2. De Angelis peccatoribus.

55. ad ferrum nati corporis.] Humanum corpus (inquit Rhenanus) intelligit, quod in illa protoplasti Adami maledictione ad laborem & agrorum culturã, que ferro potissimum exercetur, ipsi Deo pronuntiantes sententiam, damnatum est. Notus est locus Gen. 3. ad quem hic alludit. Ceterum emphasis est in vocabulo: ferrum. q. d. Non ad aurum, non ad argentum. Iam quoniam hic de barbaris loquitur, & Parthorum mox fit mentio, possit aliquis etiam ad ferrum exponere, pro eo quod est ad militiam; sed prius illud magis placet.

56. bullarum vice, &c.] Apud Romanos (inquit idem) ornamentum puerile erat bulla aurea, & p. atex- ta purpurea. Auctor Plutarcho. Quod quum à pectore pendere soleret, eo alludit Auctor, quum dicit: per om- nia quæque sua.

57. & operositas cum raritate, &c.] Sensus est (inquit Rhenan.) Et operositas cum raritate, com- munita est cum pretiositate, id est prouocauit & acce- dit pretium, ex ea libidine possidende pretiositatis fo- minarum. Hoc est, cum omnes expeterent: id possidere quod merces & pretium fuisset feminarum, que cum Angelis illis libidinem exercuerant. Veluti magni quid esset quod Angeli suis amasus contulissent pro mercede stupri.

58. aurum dico & argentum Illustrium.] Hoc est (inquit idem) aurum & argentum, quo hodie Illu- stres matrone utuntur; nam quemadmodum Flavianus docet, femine nupte mariti dignitate censentur, ut illu- stribus (qui summus est dignitatis gradus) nupte sint il- lustres, que spectabilibus spectabiles, que clarissimis cla- rissima, perfectissima que perfectissimis. Erant autem il- lustres, qui senatoris ornamentis præditi erant. Tradit Ipsi- dorus primos ordines senatorum dici illustres, secundos spectabiles, tertios clarissimos. Viri illustri titulo primos illos veterum Francorum Reges contentos fuisse, tabellæ ve- ruste qua exstant, abundè testantur. Exstat formula Illu- stratus vacantis apud Cassiodorum Variar. l. 6. epist. 11.

59. calliblepharum.] $\chi\epsilon\lambda\lambda\iota\beta\lambda\epsilon\phi\alpha\rho\nu$ (inquit Rhenan.) medicamentum est oculorum, præsertim palpe- bris venustandis seu succandis seruans. Non solum autem ex foliis vltis rosarum conficit docet Plinius lib. 21. cap. 19. sed etiam ex nucleis palmarum, lib. 27. cap. 4. sed & ex

medulla bubula calliblephara modo fuligo temperatur. Denique & ex Ampel. liti, uti est apud eundem lib. 27. cap. 16. De libris autem Enoch unde libri præcedenti cap. tertium.

60. nullam de conchylio vestem Elaias incre- pet.] Alludit ad verba Esaiæ 3. quibus inter cetera mol- lierum ornamenta reprehendit, aur bæc. $\chi\epsilon\tau\eta\gamma\eta\sigma\alpha\nu$, & $\tau\alpha\ \mu\epsilon\sigma\sigma\tau\omicron\pi\omicron\phi\upsilon\epsilon\gamma$, que venit vulgata in- terpres 70. interpretum: & circumpurpuram & cle- uaram vestem, aut illa: $\chi\epsilon\tau\eta\gamma\eta\sigma\alpha\nu$, & $\tau\alpha\ \beta\omicron\lambda\omicron\sigma\iota\upsilon\alpha$, & $\tau\alpha\ \beta\omicron\lambda\omicron\sigma\iota\upsilon\alpha$, & $\tau\alpha\ \beta\omicron\lambda\omicron\sigma\iota\upsilon\alpha$, id est: & bysina & hyacinthina & cocinea. Atqui de lunulis & borronatu videtur lo- cutor Adnotat. nostras ad speditum B. Cyprian. lib. 1. num. 49. & 51.

61. despectorem institutorum suorum.] De- spector (inquit Rhenan.) ut & ante plus semel, pro- dispectore, qui curam habeat & considerationem in- stitutorum suorum. Sic & lib. de Velandis virg. Sal- nec inter consuetudines (inquit) despiciere volu- runt illi sanctissimi antecessores. Legimus autem in 3. MS. vii nunc esset.

62. paresfamilia.] Istud usurpat Auctor, quum quàm sentis Varro lib. 7. ubi dicere debuisse Patris- miliã. Eodem modo Mart. l. 1. Patrefamiliz verum Quirinalis.

63. Omnia (inquit) licent, sed non omnia de- ficiant.] Similiter locum hunc citat B. Cyprian. & de sepeccato, & lib. 3. Testim. ad Quirin. cap. 52. Ceterum tamen Apolloli exemplar, omittitur particula: $\mu\eta\ \nu\epsilon\mu\epsilon\tau\alpha$ Græcè & Latine est vbiq.

CAP. XI.

64. Quæ autem causa vobis est struendi pro- deundi, &c.] Titulo hoc caput inscripsimus: Quæ nulla sit causa ornatus prodeundi. hoc enim pro- ficat struendi, de qua phrasè supra lib. de Patient. n. 2. Sicut de templis Idolorum Apolog. cap. 15. num. 27. & de fratibus, id est Christianis, eiusdem lib. cap. 50. num. 505. De Spectaculis item, toto eius argumentum, & de felis Gentilium, integris 13. & 14. cap. lib. de idololatria. Procedere denique pro eodem accipi, prius prodire dixit.

65. aut sacrificium offertur.] Siquis alius pro- locus adnotat, id est pro Oblatione sacrificij Chæritatis De quo latius supra l. ad Scap. num. 11. Lada, Indu- 19. & 22. lib. de Orat. num. 1. & Adnot. nostras in Cyprian. epist. 34. num. 12. & epist. 63. ad Cæcil. num. 44. 45. 46. 48. ac 53. item lib. 1. Testim. adu. Iud. n. 4. Quibus adde Synonyma eodem pertinente ex Patrum & simonij inter nostra Latinorum Latinitate, præ- sequent. præter ea que in dictis epist. ad Cæcil. num. 4. & 5. reuertuntur. Vocantur enim à Clemente Romano: hinc reuocantur. Oblationes Domini, sacrificia, sacrificia, causa altaris, oblationes Domini, sacrificia, sacrificia, sacrificij oblatio, oblatio, Eucharistia, sacrificia, mysticum sacrificium, eucharistia, & oblatio, oblatio, & sanguinis Domini. A Philone de Phari- tis (viti vertit Rufinus) sacerdotalia officia, Oblatio, oblatio. A S. Potentiano: Sacrificium laudis, oblatio. A S. Martiale: Sacrificium, & Oblatio mundi. A Dionysio Areop. mystica hostia. A S. Ambrosio: Dionysio Areop. mystica hostia. Sotere, Calixtus, & Eutichiano, Alexandro ac Euaristo: sacrificium, Oblationes. A B. Hippolyto: Oblatio, & sacrificium, & Oblationes. A B. Cornelio: sacrificium, & Oblationes. A B. Cypriano: sacrificium, & Oblationes. A B. Lucio Papa: holocausti oblatio, &

Sixto Papa 2. sacrificij hostiæ puræ & immacu-
lata. A B. Laurentio: sacrificij oblatio. A B. Euseb.
Papa: sacrificium altaris. A Conc. Arlat. 1. oblatio
& sacrificatio. A Licinio tyranno: oblatio hostiarum,
immolatio sacrificij. A B. Sylvestro Papa: oblatio
inuenta, & sacrificium. A B. Oprato Milevitano:
oblatio & sacrificium. A B. Ambrosio: sacrificiū,
oblatio, sacrificij celebratio, sacrificij ad altare o-
blatio, Christi oblatio, Christi immolatio. A Ma-
ria Victorino Afr.: oblatio Eucharistica. A B. Syricio
Papa, et Conc. Romano: sacrificij oblatio, & sacrificiū.
A Cōc. Carthag. 2. Prudētio et Rufino: sacrificiū, & sa-
crificij celebratio. A Cōc. Carth. 4. & 5. sacrificiū,
oblatio, oblationis cōsecratio. A B. Hieronymo: sa-
crificiū, sacrificij ad altare celebratio, Christi im-
molatio, oblatio. A Innocētio Papa: oblatio, sacrifici-
ū; similiter à Cocilio Tolēt. 1. A B. Paulino Nolano: ho-
stiæ immolatio, & celebratio, sacra litatio. A B.
Augustino demig: sacrificij ad altare oblatio, sacri-
ficia, benedictio seu cōsecratio eius quod oblatum
est, Christi immolatio, sacrificiū laudis, eius quod
oblatū est distributio, oblatio. Atqui B. Irenæus hac
de re sententiam videat Lector studiosus latè tractatam à
Fev-ardentio nostro eiusdē l. 4. c. 31. n. 7. & deinceps. Item
c. 33. n. 1. & c. 34. n. 1. ac deinceps. Porro Græcorū Patrum
similia Epitbeta in alium locū differimus: hic prolixio-
res sumus. Legimus autem cū Ms. 3. Vatic. Quoduis ho-
rum grauitatis & sanctitatis, pro: aut.

66. & composito.] Sic & cōpositionem (inquit
Rhenan.) usurpauit ante: Ne quæ vestrum putent, si
tem perauerint à cōpositione sui, odium & aucto-
ritatem maritorum profecutura. Rufinum paulopost:
Et reliqua cōpositionis vestræ impedimenta.

67. magnificetur Deus in corpore vestro.] Ad
alios adplicat quod de se dixit Apostolus: & nunc ma-
gnificabitur Christus in corpore meo.

68. Ne blasphemetur nomē in nobis.] Cum 3.
Ms. omisimus particulam eius, quia non semel adnotau-
imus nomen simpliciter accipi tum ab Auctore, tū à Cy-
priano, pro nomine Christiano, præsertim verò ad librum
de Patientia, num. 11.

CAP. XII.

69. Optemus tantummodo, &c.] Tractatur hoc
capite, Quòd lenocinia formæ magis profluturis
conueniant.

70. publicarum libidinū victimæ.] Similiter ferè
dicitur de Pallio, ubi etiam vestitus ornatum superfluum
taxat, c. 4. Aspice lupas popularium libidinū nun-
dinas, &c. & max: ab eiusmodi propudiis occidæ
in publico castitatis. quare non placet quod habent 3.
Ms. Vatic. impudicarum libidinum.

71. si quæ leges à matronis & matronalibus de-
coramentis coercerant.] Ad eundem modum dixit
Auctor Apolog. c. 6. Video & inter matronas atque
prostitutas nullum de habitu discrimē relictum.

72. Illa ciuitas valida, &c.] Hunc locum ad ver-
bam ferè imitatur B. Cyprian. l. de Disc. & hab. virgin.
Sic (inquit) in scripturis sanctis describitur ciuitas mere-
tricis, &c. & mulier illa amicta erat Pallio purpureo
& coccineo, et adornata erat auro & lapidibus pre-
tiosis. Quod ipsum iterum citat ad idem institutum Te-
stimon. lib. 3. cap. 36.

73. Thamar illa, &c. visa est quæstui (id est, ad
quæstum) sedere, &c.] Etiam hanc scripturam posteriori

loco citat B. Cypr. vt ostendat mulierem ornari seculariter
non debere, in hæc verba: Thamar cooperuit se pallio (quod
appellat & B. Hieronymus theistrum) & adornauit,
& cum adpexisset eam Iudas, visum est ei meretrici esse.
Illud autem: & voluit, accipere videtur Auctor, pro: con-
cupiscentia eius exarsit.

CAP. XIII.

74. Aliqua forsitan dicat, &c.] Postremo capiti de-
dimus titulum: Quòd quum lucere debeant bona
opera coram hominibus, perfectionis tempori-
bus non conueniat ornatus.

75. Probum vestrum coram hominibus appa-
reat.] Ad verbum expresit quod Græcè est apud Apo-
stolum (qua nomine vbiq; S. Paulum Apostolum in-
telligit) Philipp. 4. τὸ ὄφεικὲς ὑμῶν, pro quo noster
vulgatus interpres Paraphrasticus, Modestia vestra.

76. Aut quid nos Dominus lumen terræ voca-
uit?] Quum apud Matth. Græcè legatur τὸ φῶς τῆς
χώρας, nusquam autem χώρας pro terra usurpetur,
etiam hic videtur memoria lapsus Auctor, eo quod pau-
lo antè præcessit: sal terræ, quum aliqui debuisset di-
cere: lumen mundi, quemadmodum mox: luminaria
mundi.

77. & exstamus inter dimerfos.] Exstamus (in-
quit Rhen.) id est, eminentes, proprio verbo usus. Atqui
est Rhen. & 3. Ms. Vatic. cod. legat: diuersos, magis pla-
cet quod Gelenius haud dubiè ex Anglico codice substi-
tuit: dimerfos, vt metaphorice loquatur, cōparans Chri-
stianos ciuitati constitutæ supra montem, que proin-
de exstat inter dimerfos, siue demersos (nam ea va-
riatio Auctori frequens) hoc est persistenti in Metapho-
ra, inter eos qui montis cōparatione videtur dimerfi in
paludibus circumiacentibus.

78. luminaria mundi.] Etiam hic variat ab Apo-
stolo, qui dixit Philipp. 2. Ἐκ χόσμου.

79. denotatione sui.] Quum alibi accipiat Auctores
denotare, pro reprehendere, hic accipit denotationem,
pro: ostensione, quemadmodum etiam supra lib. de Patient.
cap. 3. proditorem suum nec denotauit de quo ibi
Adnor. nost. num. 18.

80. manus spathalio circumdari solita.] Spa-
thaliū (inquit Rhenan.) muliebre est ornamentum, τὸ
τῆς σπαθῆς, quod deliciarum significat. De eodem Plinius
l. 13. c. 15. qui ad intellectum facit eius quòd manum cir-
cumdari solitam dicat Auctor. Iuba tradit circa Tra-
glodytarum insulas fruticē in alto vocari Iridos plocamon,
corallo similem, sine folijs; præcisum colore mutato in ni-
grum direscere, quum cadat, frangi. Item alium qui voce-
tur charitoblepharon, effracem in amatorijs. Spathalia
eo facere & monilia femininis. Alludit itaque ad armil-
lus ex eo genere corallij nigri.

81. de Periscelio.] Periscelide, siue Periscelio
(inquit Rhenan.) trura vel tibia exornabantur. σκελὸς
Græci crus vocant. De neruo autē diximus lib. ad Mar-
tyras, num. 29.

82. Spathæ.] Vegetius de re milit. gladios maiores
spathas vocari dicit. Est autem Græca vox σπαθῆν e-
dem significatu.

83. stolæ martyriorū.] Alludit ad illud Apocal.
6. Et date sunt illis singule stolæ albæ.

84. Taliter pigmentata.] Metaphoricè pigmen-
tata dicit, voce composita à pigmento, quod unguenti
genus esse ad vniuersandam faciem tradit Plinius lib. 16.
cap. 43.

ULLIAN,
notati onibus
V. V.
16.

ARGVMENTVM LIBRI PRIMI AD VXOREM,
PER IACOBVM PAMELIVM.

- I. **T**ERTVLLIANVS iamdudum Presbyter, ad Uxorem pari inter se conseruata continentia ergo à se separatam, humanæ conditionis memor, si forte (persecutione nempe Ecclesiæ adhuc durate) de seculo prior euocaretur, admonitione hoc fideicommissum (fortassis Romæ) conscripsit, quo ut post excessum suam nuptiis renuntiet, adhortatur.
- II. Non abnuens cõiunctionem viri & feminae benedictam & permissam à Domino, (sua quidem sententia, verum erronea) vnã tantum.
- III. Et quantumuis nuptias prohiberi nusquam legamus (quod inter cetera peruersitatũ suarum volebat Marcion) tamen abstinentiam præferri ab Apostolo, & felicem illi, qui Pauli similis exsiterit.
- III. Disiunctis enim matrimonio duas quidẽ species humanæ imbecillitatis necessarias nuptias facere, concupiscentiã carnis, & concupiscentiã seculi; sed utramque repudiandã à seruis Dei exemplo earum quæ malunt Deo nubere, & in viduitate apud Deũ subsignata perseuerare.
- V. Deinde penes Christianos etiam odiosas esse causas nuptiarũ de sollicitudine posteritatis, & liberorum amarissima voluptate; quos quũ habemus, præmittere optamus ad Dominum.
- VI. Quod si difficile videatur, recenseri tot volutarios spadones, qui statim à lauacro carnis suam obsequant, qui consensu pari inter se matrimonij debitum tollunt, Gẽtiles etiam Satana suo & virginitatis, & viduitatis sacerdotia perferre.
- VII. Nobis autem continentiam à Domino demonstratam, cuius voluntate defungitur matrimonium; maximè quum disciplina Ecclesiæ & præscriptum Apostoli digamos non sine præsidere, & viduam adlegi in Ordinationem, nisi vniuiram, non concedat.
- VIII. Viduarum denique honoribus, quibus Deus benedicit, moueatur: nam licet in virginitate tota sit sanctitas, de proximo visura faciem Dei, viduã habere aliquid operosius; in illa gratiam, in istis virtutem coronari.
- Ceterum præterquàm quòd multa huius libri ad verbum serè descripserit, nõ minus continentia fauens, B. Hieronymus locis infra citatis; Tertulliano iam olim adscripserunt, & MS. viderunt Trithemius & Politianus vbi supra. Editus est etiam inter primos ex tertiacensi ac Hirsaugiensi, deinde ex Gorziensi codicibus à Rhenano, primum scholasticus, & Adnotationibus illustratus. Nunc verò à nobis denuò castigatus ex tribus MSS. italicis, & aliquot Adnotationibus auctior.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI AD VXOREM LIBER
PRIMVS, DE VNIS NVPTIIS.

CAP. I.

DIGNVM 2 duxi, dilectissima mihi in Domino conserua, quid tibi est cõtandum sit post discessum de seculo meum, si prior te fuero vocauerim iam hinc prouidere, vt prouisum obserues mandare fidei tuæ. Nunc in secularibus satisfagentes sumus, & vtrique nostrum consultum volumus. Si talibus ordinamus, cur non magis de diuinis atque celestibus posteritati nostræ prospicere debeamus, & 4 legatum quoddammodo prælegare, admonitionem & demonstrationem eorum, quæ ex hereditate immortalibus, & de hereditate cœlorum deputantur? Tu modò 1 vt solidum capere possis.